

Vilcsek Béla Turczi-monográfiája rengeteg információt halmoz fel. Bemutatja Turczi magánemberi, tehetséggondozó, irodalomszervezői oldalát, megemlíti az idegen nyelvű megjelenéseket (spanyol, héber, mandarin nyelvű Turczi-versekkel találkozhatunk), összegzi mindazt, amit eddig neves elemzők írtak a költőről, közzétesz ismeretlen Turczi-műveket, részleteket, eligazítja olvasóit a szakirodalomban, de közel hajol az egyes versekhez is: felrajzolja a versek születésének körülményeit, fogadtatását, a szerző más művészeti ágakkal és alkotókkal való kapcsolatát.

Azt gondolhatnánk tehát, hogy Vilcsek Béla monográfiája mindent készen terít az olvasó elé. Kötete mégsem hagyja ki az olvasót ki a műalkotás értelmezésének izgalmából: „Nem volna egyszerűbb és hasznosabb arra biztatnia a nyájas olvasót, hogy ezt a verset minél többször és minél alaposabban elolvassa? Abból ugyanis sokkal többet megtudhatna a szerzőről és verseléséről, mint százféle bölcsnek tetsző értekezésből vagy gondolatból. A monográfus meg talán akkor teszi a legjobban - ha szépen és egyszerűen elhallgat” - olvashatjuk a monográfia 160. oldalán. Az önironikus kiszólás ellenére inkább úgy érezhetjük, a monográfus szólama sehol sem felesleges vagy túl bőbeszédű. Partnerként vezeti végig olvasóit egy kortárs költő alkotói világában.

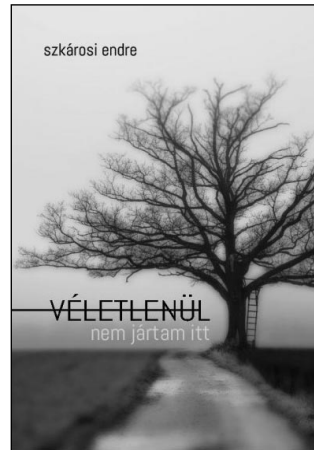
Vilcsek Béla: A halandó bosszúja - Turczi István-monográfia, AmbrooBook Kiadó, 259 old., 2700 Ft.

Túl a tér, az idő és a nyelv korlátain

Szkárosi Endre *Véletlenül nem jártam itt* című verseskötetéről

Demeter Györgyi

„az idő az idő töredelmes
hurutját hagyja mindenen”
(Szkárosi Endre: *Hogyan is?*)

A világban helyét kereső, világot értelmezni akaró alkotó nem véletlenül dacol állandóan a tudatot és a képzeletet akadályozó határokkal: térrel, idővel,

egyéb korlátokkal. Többre vágyik: az önkifejezés és önmegértés szabadságára, ami sokszor együtt járhat az újjal, a szokatlannal, a meghökkentővel vagy provokatívval. Szkárosi Endre egyike azoknak a posztmodern kísérletezőknek, aki nem torpan meg semmilyen gondolatot és fantáziát gúzsba

Demeter Györgyi 1965, Mátészalka. A Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett diplomát magyar nyelv és irodalom - orosz nyelv és irodalom szakon 1988-ban. A Mátészalkai Esze Tamás Gimnázium tanára, Mátészalka Város Érdemes Pedagógusa (2018).

kötő, merev hagyomány felrúgásától. Mély intellektuális igénnyel, meglepő hangakusztikai hatással, nyelvi innovációval teremt szövegvilágokat.

„Véletlenül nem jártam itt” című kötetében maximálisan érvényesül az alkotás határtalanságának igénye. Versei több mint négy évtized érzelmi-gondolati világából táplálkoznak, így rendkívül sokszínű lírát teremt. A kötetborító misztikus-rejtélyes: a köd homályába tűnő, véget nem érő út és a lekopaszított, ég felé is tekintő fa a végtelenség érzetét keltik (a költői életpálya képi archetípusai). A vertikális dimenziót a magasba törő létra fokai is erősítik. A képen szimbolikusan megjelennek a visszatérő gondolatkörök: a sorsszerűség, a léttitkok, a mindenség meghódítása, az égi és földi szféra egymásba játsása, a lét-nemlét küszöbén lebegés, a túlbujánzó vágyak szabad, lüktető iramlása, morális gátakat elsöprő uralma.

A kötet cím grafikai megoldása atmoszférateremtő: a „véletlenül” szó betűiből kiinduló, a szót ugyanakkor áthúzó egyenes végeláthatatlanná növeli a síkot, és egyszerre meg is kérdőjelezi a kijelentést. Hogyan lehet „Véletlenül” bármit is *nem* tenni, „itt”, esetleg ott nem járni? Furcsa. Megmagyarázhatatlan. Rejtélyes. Kételyt is ébreszt a tagadás kiemelésével, s éppen az ellenkezőjéről győzi meg az olvasót: a személyiség cselekvés által biztosított jelenlétéről.

A költői életmű gazdagságát bizonyítja, hogy különböző típusú textusokat vonultat fel - vizuális költészet, hangköltészet, a slam poetryhez közeli

szövegek -, de meg kell jegyezni: a Szkárosi-líra jellegzetessége éppen a műfajok közötti átjárhatóság. Rendezőelvé a határok nélküliség, tehát az eszköz- és stílustárban is változatos: tartalmaz lineáris költeményeket, épít az avantgárd hagyományokra, s tudatosan új nyelvi leleményekre, megformálásra törekszik. Ez a határok nélküliség helyenként mintha a szándékos ízlésrombolást célozná, a közízlés számára kevésbé elfogadható szituációkat, kifejezéseket ír le. Felvetődhet a kérdés: ez a fesztelenség is a független, teljes autonómiát hirdető literatúra része? Lehet-e ennyire a normákat mellőzni? („Lábak, kezek, ajkak, szemek”, „Krónosz hagy láttelelet”, „Az irokézek sírja”, „Ima”, „A gondviselés”, „Óda a városrombolókhöz”, „Közigazgatási dal”, „Templom”, „Grunde”, „Agyba!”)

A versciklusok tagolása, felépítése kötetlen. Semmilyen kronologikusság nem köti, hiszen a legtágabban értelmezett alkotói szabadság jegyében kilép a tér, az idő és a köznyelv korlátaiból. A művek terjedelmét tekintve is szokatlan az elrendezés: sorversekkel és nagyobb lélegzetvételi költeményekkel is találkozhatunk.

Szkárosi Endre jól ismeri elődei művészetét. Evokációiban Balassi Bálint, Shakespeare, Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János, József Attila, Pilinszky János motívumai, kifejezései is megjelennek. Virtuóz mestere a költői áthangszerelésnek.

A kötetnyitó „Gyűlés” ars poetica-szerű. A küldetésstudat komolyságát, a művészi-alkotói teremtő erőt, de az írá-

sok humorát, a hangulatteremtő hatás fontosságát is kiemeli. A második változat a „Gyüllés” pedig Szkárosi Endre írásművészetének alapkoncepcióját mutatja fel: a torzítások, a ferdítések, a szavak, mondatok széttörésének poétikáját.

A Juhász Gyula-i szelíd hangú Anna-rajongást idézi a „*Milyen volt...*” indítás a „*Merülő Monró*” című versben, majd a második szakasztól égő, lüktető szenvedéllyé fokozza a „Monró”-bálványozást. Az első versszak finom metaforikus lágyságát („*monrók a mezők*”) az éles szó- és hangváltás megtöri, majd az ismétléseket tartalmazó párhuzamok fékezhetetlen, sodró lendülete teljesen más érzelmi síkra tereli. Egyszerre jelenik meg a műben a fenségesség és a hétköznapióság - a programelv szerinti írás szabad „kalandozása”.

A *Két tér, két idő* című alkotás is ellenpontokat tartalmaz. Az avantgárd szürrealista automatikus írást idézi az *MIM.T*, míg a *MIN.T* kalligrammatikus felépítésével, érzékenyen finom természetsszimbolikájával párhuzamba állítja a tájat és az emlékezet köteleinek szétfoslását. A metafora és a megszemélyesítés a mulandóság rettenetét teszi teljessé: „*zajtalan jégropanás*”, „*Kidőlt fa fölött / dörömböl / az ég.*”

Ebben a világban misztikus rejtélyességet fokozó képek, motívumok jellemzőek: *sírvilág, ajtó, küszöb, Hold, éji rés, szemgödör, csillagok, láthatatlan szájak*. A sírbolti csöndesség várakozó feszültségének nyugtalansága érezhető a lét-nemlét típusba sorolható versekben („*Ajtó*”, „*Az éji rés*”, „*Fuga*”). A magára maradt ember kapcsolatrend-

szerében már csak a megszemélyesített elemek jelennek meg, illetve a szorongások, a félelmek. Az önmagával folytatott szellemi tusákat és az arra adott válaszokat is eleven erővel mutatja be: érett józanságra, a pusztuló-elmúló létezés elfogadására, sztoikus magatartásra ösztönöz az „Éj fölé” emelkedéssel. A „léttöprengések”, az élet-halál kérdései bennünket is meditáló vívódásra, mindennapi küzdelmeink „miértjeinek” vizsgálatára készítenek.

Az erőtlenség, elárvult lélek kiegészítése több alkotásban negatív élmény, ahogyan a „nagy útra kelés” titokzatos vonzása, a sürgető-incselkedő játék a halállal. A víziókban azonban az örök ragyogással megtöltött pokollét gyakran menedék is a lírai én számára. A számvetés panaszát szemléletesen és megrendítően összegzi a figura etymologica az *Ajtó* című versben: az ember „életéért élteben meglakol”. A bűn-büntetés-bűnhődés ténye vitathatatlan. Itt nincs lehetőség a megtorpanásra, a felhúzott vállak és szemöldökök hárfító hanyagságára! Itt kategorikus kijelentésekben szembesülhetünk önmagunkkal, kapcsolatrendszerünkkel, embertársainkkal megvívott-megszenvedett csatáinkkal. Az egyén számára azonban megtartó erőt jelenthet: a kozmikussá növesztett, üvöltő némaságban nem mindig a végzetes egyedüllet diadalmaskodik. Az egyén keresi a vigaszt, s megkapja néhány pillanatra egy mozdulat, egy ártatlan gesztus villanásnyi örömeiben. Igazi gyógyírre talál, mert „*Egy arc még őrzi jelét: egykori tekintetét. / Meglátja majd a kihunyó résben, mikor a küszöbre lép.*”

A belső én összegző leltárverse a „Fuga”. Olvasásakor egy megkomponált zeneműre asszociálunk, ahol a hangzás ugyanolyan lényegessé válik, mint a szavak homonímiájából és egymásra rímeléséből adódó jelentésgazdagság. Az indító sor - „könnyű sorsom nehéz kőbe véstem egykoron” - kétségbeesést, a „megkínlódott” létharcot vallja be. Az egzisztenciális árvaság a kifakadás metaforikusságában válik megrázóvá: „magam egyre homályosabb jeleken hordom”, „nehéz lettem.../ s elszállok egy falevélen zúzott szárnyakon”. A megsebzett, megtépázott, egyre kiüresedettebbé váló lélek a lét értelmét is megkérdőjelezi. A színek antagonisztikája (fekete-fehér) a lenni - nem lenni, a méltósággal elviselni - „vitézül” harcolni kérdéskört szembesíti, hogy aztán a József Attila-i sötét korom a lélekre is rákövüljön, s a villoni időtlenség homályának érzését erősítse a kölcsöses „Vanitatum vanitas”-szal. A fekete mindent megsemmisít: vágyat, hitet, lelkesedést, boldogságot. Ijesztő a kijelentés: „lenni nagy fekete gép”. A nyelvi szabályok felrúgása is a kilátástalanságot, a lehetetlen reménytelenséget fokozza: a gondolkodó-küzdő ember elveszését szimbolizálja.

Sérelmek, indulatok, megvetés, lázadás érezhető azokban a versekben, amelyek a társadalmat mutatják be. Aktuális problémákra utal a költő kegyetlenül leplezetlen hangon, éles durva kritikában. A közélet kérdéseit tartalmazó versek hol cinikusan, máshol lemondó közönnyel fejtik ki az adott

gondolatot („Petőfi kúr”, „Hazán, kha-zán, khe se miünk”, „A fák is embe-rek”, „Acsargó”). A költői szerep és a tágan értelmezett nyilvánosság bonyolult kapcsolata is megtalálható a művekben. A hangnem rendkívül változatos, a gúny, az irónia céltáblája, de keserűen elkomoruló is tud lenni („Közgazgatási dal”, „Közbontási, köz-építési és közszereteti dal”, „Orális álság”, „Dal a társadalmi igazságosságról”).

Szinte költészeti forradalmat jelentenek azok a művek, amelyekben Szkárosi Endre a hangok hangulati hatását, hangzó értékét, különleges hangzásvilágát használja ki, illetve összekapcsolja őket a látvánnyal. A hangvers is a művészi határok szétszakítását jelenti, de a vizuális, akusztikai és térbeli megnyilvánulások egységét hozza létre. A nyelvi elemeket funkcionális tartalmuktól és jellegüktől „szabadítja meg”, azaz tisztán képi vagy hangzásbeli sajátosságok alapján alakítja az üzenetét. Lemond a hagyományos közlésről is, a kitalált-kombinált szavakból vizuális és auditív költészetet teremt („Fogda-dal (1), Fogda-dal (2), „Militarista dal”, „Modus poetandi”, Versforgatókönyv”).

Meglehetősen összetett, bonyolultabb megformálás jellemzi az elhunyt pályatársak halála miatt írt „megemlékező” alkotásokat. A vallomásszerűbben áradó, személyesebb hangú versekben a megformálás újabb és újabb kifejezésekkel közvetíti az alkotói üzenetet, s nem riad vissza a legmeghökkenőbb nyelvi újításoktól sem

(„avítan hiperszonikus szembenerőd-jével”, „tetőartikuláció”, „daj-daj zslugyár”, „undor és önzésvezérelt”, „legszoftikáltabb radarrendszer”) - „A gondviselés”, „Óda a városrombolók-hoz”, „Kraye-ház DaÓda” című költeményekben.

Szkárosi Endre a nyelvi határtalanságot azzal is bizonyítja a kötetben, hogy a magyar mellett angol, német és olasz nyelven is ír verseket („Easy”, „Run”, „Destroy Division”, „Die zwerfende Graaf”). Egyedi az eljárása abban a tekintetben, hogy egy szöveg több nyelven szerepel. Sajátos megoldása, amikor a magyar szavakat idegen nyelvi elemek - gondolatok, idézetek - szakítják meg, így kitágítják a befogadói magatartás aspektusait („A gondviselés”, „Avec ma solitude”, „Töri szadomaz”). Ez a technika szinte bevonja az olvasót vers alkotásába, hiszen sokkal nagyobb figyelem kell a központozás nélküli és az idegen kifejezések értelmezéséhez. Nem merészség azt sem állítani, hogy ő teremti meg a mondatokat.

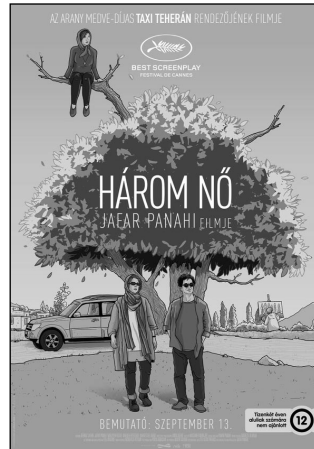
Hol vannak a tér és idő korlátai? Mennyire tudja a művész dimenzionálni a költészet szisztematikusan létrehozott, évszázadok óta alkalmazott szabályait? Hogyan lehet újabb és újabb alkotói „trenddel” kifejezni gondolatokat, érzelmeket? Ezekre a kérdésekre Szkárosi Endre „Véletlenül nem jártam itt” című kötete figyelemre méltó válaszokat ad.

Szkárosi Endre, Véletlenül nem jártam itt, Ambroobook kiadó, 2018, 170 oldal, 2950 Ft.

Útszüklet

Kritika Jafar Panahi
Három nő című filmjéről

Beretvás Gábor

A Taxi Teherán Arany Medve-díjas rendezője, ha nem is sikerült elérnie előző filmjének sikerét, most sem panaszkodhat igazán. Hiszen mint a Három nő történetének társírója 2018-ban is besöpörhetett egy rangos elismerést, mégpedig a legjobb forgatókönyvnek járó cannes-i kitüntetést. Nem mellékes, hogy a másik szerzőről vajmi keveset tudunk. (Majdnem csak

Beretvás Gábor A Debreceni Egyetemen szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Ezt követően a DE Humán Tudományok Doktori Iskolájában abszolvált. Kutatási területe elsősorban a közép-kelet-európai rendszerváltás dokumentumfilmes feldolgozása és a háború utáni magyar filmtörténet. Az utóbbi tizenöt évben több egymástól eltérő filmes rendezvénysorozat életre hívója és irányítója, illetve filmes szakmai beszélgetések vezetője. 2014 és 2016 között az amszterdami UvA, a kolozsvári Sapientia és a kolozsvári BBTE ösztöndíjas kutatója. 2015 óta Gulyás Gyula filmrendező munkatársa. Jelenleg a Debreceni Egyetem Filozófia Intézete film szakirányának óraadója.